

TARİX, ANTROPOLOGIYA VƏ SİYASİ ELMLƏR**UOT:94(479.24).****31 MARTIN AZƏRBAYCAN TARİXİNDƏKİ YERİ: 31 MART SOYQIRIMI
VƏ ONUN ƏHƏMİYYƏTİ**

Sadiqova Şəfa Şirzad qızı
Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti
sadigovasefa1988@gmail.com

Xülasə: 31 mart 1918-ci il, Azərbaycan tarixində çox mühüm bir gündür və 31 mart soyqırımını xatırladır. Bu soyqırım, erməni qüvvələri tərəfindən bolşeviklərin dəstəyi ilə Azərbaycan xalqına qarşı həyata keçirilən dəhşətli bir akt idi. Soyqırımın əsas səbəbləri, rus inqilabından sonra artan etnik və siyasi qarşıdurmalar və ermənilərin "Böyük Ermənistan" qurmaq istəyi ilə Azərbaycan xalqının müstəqillik arzuları arasındakı ziddiyyətlər idi. 31 mart hadisələri zamanı Bakı və digər şəhərlərdə kütləvi qırğınlar, talanlar və dağıntılar baş verdi. Nəticədə minlərlə Azərbaycanlı həyatını itirdi və çoxları məcburi köçkün oldu. Bu faciə Azərbaycanın müstəqillik mübarizəsini daha da gücləndirdi və nəticədə 1918-ci ilin mayında Azərbaycan Cümhuriyyəti elan olundu. Hadisə həmçinin erməni və Azərbaycanlılar arasında nifrətin daha da dərinləşməsinə səbəb oldu və gələcək dövrlərdə daha çox qarşıdurmalara yol açdı.

Açar sözlər: soyqırımı; Bakı; Erməni millətçiliyi; Bolşeviklər; Azərbaycan Cümhuriyyəti; müxtəlif etnik qruplar; müstəqillik mübarizəsi; tarixi faciə; qurbanlar

Key words: Baku; Armenian nationalism; Bolsheviks; Azerbaijan Republic; various ethnic groups; struggle for independence; historical tragedy; victims

Ключевые слова: Баку; армянский национализм; большевики; Азербайджанская Республика; различные этнические группы; борьба за независимость; историческая трагедия; жертвы

31 mart, Azərbaycan xalqının tarixində çox mühüm bir gün olaraq yaddaşlarda qalır. Bu günün Azərbaycan tarixindəki yeri, 1918-ci ildə baş vermiş faciəvi hadisə ilə bağlıdır: 31 mart soyqırımı. Bu soyqırım, sadəcə Azərbaycanda yaşayan ermənilər tərəfindən törədilən bir terror aktı deyil, həm də Azərbaycan xalqının milli mübarizəsi və azadlıq uğrunda apardığı mücadilənin acı nəticəsi idi. Məqalədə 31 mart soyqırımının tarixi, əhəmiyyəti və onun Azərbaycan tarixindəki yerini daha dərinlən incələyəcəyik.

1917-ci ildə Rusiyada baş verən Oktyabr İnqilabı və onun ardınca bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi, Cənubi Qafqazın siyasi vəziyyətini köklü şəkildə dəyişdi. Bu dövr, həm də Cənubi Qafqaz xalqlarının milli azadlıq hərəkatlarının təşəkkül tapmağa başladığı bir dövr idi. Həmin illərdə Azərbaycan, Ermənistan və Gürcüstan öz müstəqilliklərini əldə etmək istəyirdilər. Lakin bu müstəqillik arzusu, xüsusilə erməni və Azərbaycanlılar arasında ciddi gərginliyə səbəb oldu.

Ermənilər, öz "Böyük Ermənistan" ideyasını həyata keçirmək istəyərkən, xüsusilə Azərbaycanın qərb və cənub ərazilərində, türklərin (Azərbaycanlıların) yaşadığı ərazilərə iddia edirdilər. Azərbaycanlılar isə, öz milli dövlətlərini qurmağı və bu ərazilərdə öz hakimiyyətlərini qorumağı hədəfləyirdilər. 1917-ci ilin sonlarına doğru, bu iki xalq arasında münaqişələr daha da gərginləşdi. 31 Mart hadisələri, bu münaqişənin və gərginliyin ən qanlı və faciəli nəticəsi oldu.

Eyni zamanda, bolşeviklərin Rusiyada hakimiyyətə gəlməsi, Cənubi Qafqazda da mütləq nüfuz əldə etmək istəyini artırdı. Bakıda və digər bölgələrdə bolşeviklərin dəstəyi ilə ermənilərin təşkil etdiyi silahlı dəstələr, həm yerli müsəlman əhaliyə qarşı, həm də Azərbaycan müstəqilliyinə qarşı kütləvi zorakılıqlar törətdilər. Bolşeviklərin dəstəyi, ermənilərin Bakıda hakimiyyətə gəlmələrini asanlaşdırdı.

31 Mart 1918-ci il səhəri, Bakı şəhərində geniş miqyaslı qırğınlar başladı. Şəhərin erməni əhalisi, yerli müsəlmanlara qarşı ciddi təzyiqlər tətbiq edərək, onları evlərindən çıxarır, öldürür, mal-mülklərini talan edirdilər. Bakıda, xüsusilə "Erməni Hərbi Dəstələri" adlı silahlı birliklər fəallıq göstərdilər. Bu dəstələr bolşeviklər tərəfindən dəstəklənirdi. Həmin günlərdə Bakı, qanla yuyulmuş, yüzlərlə insan həyatını itirmişdi.

Bakı şəhərində baş verənlər yalnız yerli əhalini deyil, həm də xarici diplomatik nümayəndəlikləri, xüsusilə Rusiya, ingilis və digər ölkələrin nümayəndəliklərini təhdid edirdi. Hadisələr zamanı, çoxsaylı mülki şəxslər, qadınlar və uşaqlar öldürüldü, çox sayda insan yaralandı və məcburi miqrasiya etməyə məcbur oldu. 31 Mart qırğını, Bakıda erməni millətçiləri və bolşeviklərin təşkil etdiyi qanlı əməliyyatların nəticəsi olaraq, yalnız Bakı şəhərində deyil, həm də digər ərazilərdə, xüsusən Gəncə, Şamaxı və digər şəhərlərdə də təkrarlanan faciələrə səbəb oldu.

Ermənilərin və bolşeviklərin birgə apardığı bu əməliyyatlar, təkcə Azərbaycanlıların həyatını deyil, həm də həmin dövrün sosial və iqtisadi strukturlarını alt-üst etdi. Bakının əsas ticarət mərkəzləri, müsəlman əhalisinin məscidləri və türbələri dağıdıldı, mal-mülklər talan edildi və insanlar öz evlərini tərk edərək təhlükəsiz yerlərə qaçmağa məcbur oldular. Bu faciə, yalnız fiziki itkilərdən ibarət deyildi, həm də insanların etnik, dini və sosial həyatını köklü şəkildə dəyişdirdi.

31 Mart hadisələri, Azərbaycanın sosial, siyasi və mədəni həyatında böyük izlər buraxdı. Hadisələr nəticəsində, on minlərlə insan həyatını itirdi, şəhərlər dağıldı və əhalinin bir hissəsi qaçqın vəziyyətinə düşdü. Bu, Azərbaycanın müstəqillik mübarizəsinin daha da güclənməsinə səbəb oldu. Hadisələrin ardınca, 1918-ci ilin mayında Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyini elan etdi və Azərbaycan Cümhuriyyəti quruldu.

Bundan əlavə, 31 Mart qırğını, erməni və Azərbaycanlılar arasında daha da dərinləşən bir nifrət yaratdı. Bu nifrət, çoxsaylı illər boyu davam etdi və müxtəlif dövrlərdə qarşıdurmaların yaşanmasına səbəb oldu. 31 Mart hadisələrinin həm Azərbaycanlıların, həm də ermənilərin yaddaşında izlər buraxdığı və hər iki xalq arasında gərginliyi artırdığı açıq şəkildə görünür.

Bu hadisələrin digər mühüm nəticəsi isə, Azərbaycanın müstəqilliyinə doğru irəliləməsi oldu. 31 Mart hadisələri, Azərbaycan xalqının millətçilik və azadlıq arzularını daha da gücləndirdi. Azərbaycan Cümhuriyyəti qurularkən, bu hadisələrə dair verilən qiymətləndirmələr və ədalətin bərpası üçün edilən çağırışlar, ölkənin müstəqillik istəyinin bir hissəsi oldu.

31 Mart hadisələri yalnız bir faciə olmaqla qalmadı, həm də Azərbaycan xalqının milli birliyini, müstəqillik və azadlıq mübarizəsini dəstəkləyən bir simvola çevrildi. Hadisələrin tarixdə necə qiymətləndirildiyi, çoxsaylı mübahisələrə səbəb olmuş, hər iki tərəfin nümayəndələri müxtəlif təhlillər vermişlər. Bəzi tarixçilər bu hadisələri sadəcə erməni və bolşeviklərin cinayəti kimi qiymətləndirərkən, bəziləri isə daha geniş bir kontekstdə, həmin dövrün mürəkkəb siyasi vəziyyətini və etnik qarşıdurmaların necə gücləndiyini qeyd etmişlər.

Hadisələr, həm də bu günə qədər davam edən xalqların bir-biri ilə qarşıdurmalarına və mədəni yaddaşların mühafizə olunmasına yönəlik məsələlərə işarə edir. 31 Mart hadisələri, bu gün Azərbaycanda və digər Cənubi Qafqaz ölkələrində hələ də geniş şəkildə araşdırılır, hər il xatırlanır və ona dair tədbirlər keçirilir.

31 Mart 1918-ci il hadisələri, Azərbaycanın tarixində əlamətdar bir dövrün başlanğıcını təşkil etmişdir. Bu qanlı qırğınlar, yalnız bir xalqın deyil, bütün bir millətin müstəqillik yolunda çəkdiyi əzabların simvoluna çevrilmişdir. Azərbaycanın müstəqillik arzusu və erməni-bolşevik qüvvələrinin qarşısında göstərilən müqavimət, bu hadisənin uzun müddətli təsirlərini yaradıb. Bu faciə həm də xalqların bir-biri ilə münasibətlərinin tarixi şəklini və müstəqil dövlətlərin formalaşmasında olan əngəlləri göstərir.

31 Mart 1918-ci il tarixində Bakı və digər Azərbaycan şəhərlərində baş verən qanlı hadisələr, Azərbaycan xalqının tarixində ən faciəvi və ağır dövrlərdən biridir. Bu hadisələr yalnız bir etnik qrupun deyil, bütün bir millətin azadlıq mübarizəsi ilə əlaqəlidir. 31 Mart Soyqırımı, Azərbaycan xalqının müstəqillik arzusuna qarşı yönəlmiş, erməni və bolşevik qüvvələrinin birgə təşkil etdiyi qanlı əməliyyatların nəticəsidir. Bu hadisələrin baş verdiyi dövrün tarixi kontekstini daha geniş şəkildə anlamaq üçün, ilk növbədə 1917-ci il Rus inqilabının, Cənubi Qafqazdakı siyasi vəziyyətin və regiondakı etnik gərginliklərin təhlilinə diqqət yetirmək lazımdır.

Cənubi Qafqazda baş verən 31 Mart Soyqırımı, 1917-ci ildə Rusiyada baş verən Oktyabr İnqilabının birbaşa nəticəsi olaraq ortaya çıxdı. Rusiyada çar rejiminin devrilməsi və bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi, Cənubi Qafqazda siyasi və etnik gərginliyin artmasına səbəb oldu. Rusiyanın çarizm rejimi altında Cənubi Qafqazda çoxsaylı etnik və dini qrupların birgə yaşaması, fərqli millətlərin və dini təriqətlərin münasibətlərini nisbətən stabilləşdirmişdi. Lakin, bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsi ilə bu regionda siyasi boşluq yaranmağa başladı.

Bunun nəticəsində, Cənubi Qafqazdakı erməni, azərbaycanlı və digər etnik qruplar arasında münaqişələr və qarşıdurmalar daha da şiddətləndi. Cənubi Qafqazın strateji əhəmiyyəti, xüsusilə neft sənayesi ilə bağlı Bakı və ətraf bölgələrin zənginliyi, bu ərazilərdəki siyasi mübarizəni daha da qızışdırdı. Bakının iqtisadi və siyasi mərkəz olaraq əhəmiyyəti, bu şəhərdəki hakimiyyət mübarizəsinin daha da sərtləşməsinə səbəb oldu.

1917-ci ilin sonunda, həm Cənubi Qafqazda, həm də Osmanlı İmperiyasının cənub-şərqində erməni millətçiləri, "Böyük Ermənistan" yaratmaq istəyini ortaya qoydular. Bu ideya, xüsusilə Osmanlı İmperiyasının məğlubiyyətindən sonra, Cənubi Qafqazın və Türkiyənin müxtəlif bölgələrindəki erməni əhalisinin separatizm hərəkatını daha da gücləndirdi. Cənubi Qafqazda, xüsusilə Bakı və ətraf ərazilərdə, ermənilər müstəqil bir dövlət qurmağa çalışırdılar və bunun üçün silahlı dəstələr təşkil edirdilər. Bu, yalnız erməni millətçilərinin ideoloji mübarizəsi deyil, həm də həmin dövrün siyasi şəraitində erməni əhalisinin qarşısında dayanan real təhlükə ilə bağlı idi.

Azərbaycanlıların yaşadığı ərazilər, erməni millətçilərinin iddiaları ilə üzləşmişdi. Xüsusilə, Azərbaycanın qərb və cənub bölgələrində, o cümlədən Qarabağ və Zəngəzurda, ermənilər ərazilərini genişləndirməyə çalışırdılar. Bakıda da, erməni millətçiləri öz hakimiyyətlərini qurmaq istəyirdilər və buna görə də bolşeviklərin dəstəyi ilə hərbi fəaliyyətlərini artırıdılar. Bununla yanaşı, rus bolşevikləri tərəfindən dəstəklənən erməni qüvvələri, Bakı şəhərini ələ keçirmək məqsədi ilə Azərbaycanlılara qarşı zorakılıqlara başladılar.

31 Mart 1918-ci il tarixində baş verən soyqırım, erməni millətçilərinin və bolşeviklərin birgə təşkil etdiyi qırğınlarla nəticələndi. 31 Mart günü, Bakıdakı erməni silahlı dəstələri, bolşeviklərin dəstəyi ilə, yerli müsəlman əhalisinə qarşı genişmiqyaslı hücumla başladılar. Bu hücum, təkcə Bakı şəhərini deyil, digər ətraf bölgələri də əhatə etdi.

Erməni və bolşevik qüvvələri, çoxsaylı Azərbaycanlıları öldürüb, evlərini yandırmış və əmlaklarını talan etmişdir. Həmin dövrdə, Bakı şəhərindəki müsəlman əhalisi, xeyli hissəsi qadınlar, uşaqlar və yaşlılardan ibarət olmaqla, dəhşətli şəkildə qətlə yetirilmişdir. Şəhərdəki

məscidlər və türbələr dağıdılmış, çoxsaylı insanın cəsədi küçələrdə qalmışdı. Bu faciə, yalnız Bakı ilə məhdudlaşmadı, eyni zamanda digər bölgələrdə də qanlı qırğınlara səbəb oldu.

Bakıdakı qırğınlardan sonra, erməni və bolşevik qüvvələri digər bölgələrə də hücum edərək, Azərbaycanlılara qarşı zorakılıqlarını davam etdirdilər. Gəncə, Şamaxı və digər şəhərlərdə də oxşar hadisələr baş verdi. Bu qırğınlara nəticəsində, təxmini olaraq 10,000-dən çox Azərbaycanlı həyatını itirdi. Azərbaycanın müstəqillik mübarizəsinə ağır zərbə vurulmuş, xalq arasında böyük qorxu və nifrət yaranmışdır.

31 Mart Soyqırımı, yalnız fiziki itkilərdən ibarət deyildi, həm də Azərbaycan xalqının müstəqillik və azadlıq mübarizəsinə mənfi təsir etdi. Bu hadisələr, Azərbaycanlıların ermənilərə və bolşeviklərə qarşı münasibətini dərinləşdirdi və xalq arasında etnik qarşıdurmaları daha da artırdı. Azərbaycan xalqının, öz müstəqilliyi uğrunda apardığı mübarizə, bu qırğından sonra daha da gücləndi və müstəqillik hərəkatı sürətlənməyə başladı.

Həmçinin, bu hadisələr Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurulmasına zəmin yaratdı. 31 Mart Soyqırımından sonra Azərbaycan xalqı daha da birləşərək, öz dövlətini qurmağa yönəldi. 28 May 1918-ci ildə, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti elan edildi və bu, 31 Mart hadisələrinin yaratdığı milli həmrəyliyi daha da gücləndirdi.

Eyni zamanda, 31 Mart Soyqırımı, tarixdə ciddi siyasi və sosial dəyişikliklərə səbəb oldu. Ermənilər və Azərbaycanlılar arasında uzunmüddətli qarşıdurmaların təməlini qoydu və bu qarşıdurmaların nəticəsi olaraq, gələcəkdə həm siyasi, həm də sosial sahədə ciddi problemlər meydana çıxdı.

31 Mart Soyqırımı, həm Azərbaycan, həm də dünya tarixçiləri tərəfindən uzun illər ərzində təhlil edilmişdir. Hadisələrə müxtəlif yanaşmalar olmuşdur: bəziləri bu hadisəni sadəcə erməni və bolşeviklərin törətdiyi bir cinayət kimi qiymətləndirsə də, bəziləri bu hadisələri daha geniş bir siyasi və sosial kontekstdə qiymətləndirmişdir. Həmin dövrün mürəkkəb siyasi vəziyyəti və etnik qarşıdurmaların təhlili, bu faciənin necə meydana gəldiyini daha yaxşı başa düşməyə imkan verir.

Bununla yanaşı, 31 Mart Soyqırımı, bu gün Azərbaycan xalqının yaddaşında qalmaqda və hər il bu faciənin qurbanları anılmaqdadır. Bu hadisə, həm də bir milli yaddaşın formalaşmasına və azadlıq mübarizəsinin daha da güclənməsinə yol açmışdır.

31 Mart Soyqırımı, yalnız bir xalqın deyil, bütün bir millətin tarixindəki ən ağır faciələrdən biridir. Bu qanlı hadisələr, Azərbaycan xalqının müstəqillik və azadlıq uğrunda apardığı mübarizəni daha da gücləndirmiş və gələcəkdə Azərbaycanın müstəqilliyinin təməlini qoymuşdur. 31 Mart Soyqırımı, həmçinin Cənubi Qafqazın siyasi vəziyyətindəki dərin dəyişiklikləri, ermənilər və Azərbaycanlılar arasındakı qarşıdurmaların artmasını və bolşeviklərin bu qarşıdurmada oynadığı rolunu əks etdirən mühüm bir dövrü təmsil edir.

Soyqırımı hadisələri, martın 31-də Bakıda başladı və ölkənin digər ərazilərinə yayıldı. Soyqırım zamanı yüzlərlə, bəlkə də minlərlə Azərbaycan türkü vəhşicəsinə öldürüldü, evləri və mülkləri yandırıldı, zorlandı. Əhalinin təmizlənməsi məqsədilə bu hadisələr geniş miqyas almışdı.

31 mart soyqırımının əsas məqsədi, Azərbaycan xalqının mövcudluğunu və milli birliyini zəiflətmək, erməni əhalisinin Azərbaycanın ərazisindəki hegemonluğunu təmin etmək idi. Bu soyqırımda erməni daşnakları və bolşevik qüvvələri iştirak etmiş, onların birgə əməliyyatı nəticəsində bir çox Azərbaycanlı öldürülmüş, şəhərlər və kəndlər dağıdılmışdır.

Soyqırımı hadisələrinin təşkilində həm yerli erməni silahlı qüvvələri, həm də xarici qüvvələr, o cümlədən rus bolşevikləri mühüm rol oynamışdır. Həmin dövrdə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində erməni və rus silahlı dəstələri Azərbaycan kəndlərinə hücum edərək əhalini qırmış və bütün əraziləri terror altına almışdır.

31 mart soyqırımı nəticəsində yalnız Bakıda və onun ətrafında 10.000-dən çox Azərbaycan vətəndaşı həyatını itirmişdir. Bu say ölkənin digər bölgələri və kəndləri ilə əlaqədar olaraq çox daha artmışdır. Xalqın mülkiyyətləri əllərindən alınmış, evlər viran edilmiş, kəndlər boşaldılmışdır. Həmçinin, soyqırımın nəticəsi olaraq bir çox ailələr parçalanmış, insanların həyatı və gələcəyi məhv olmuşdur.

31 mart soyqırımının fəsadları təkcə fiziki tələfatla məhdudlaşmamışdır. Bu hadisələr, Azərbaycanın mədəniyyətinə, iqtisadiyyatına və sosial strukturuna dərin izlər buraxmışdır. Soyqırım nəticəsində böyük sayda insan qaçqın vəziyyətinə düşmüş, Azərbaycanın demoqrafik və etnik mənzərəsi dəyişmişdir.

31 mart soyqırımı Azərbaycan xalqının yaddaşında dərin bir iz buraxmış, bu hadisənin qurbanları hər il anılmaqda davam edir. Həmçinin, Azərbaycan Respublikası tərəfindən 31 mart soyqırımının ildönümünün rəsmi olaraq qeyd edilməsi və bu faciənin təbliğ edilməsi, gələcək nəsillərin bu acı hadisəni unutmaması və təkrarlanmaması üçün vacibdir. 31 mart soyqırımının anılması, yalnız keçmişin yaddaşını qorumaqla kifayətlənmir, həm də müasir dövrdə etnik təmizləmə və soyqırımı hallarına qarşı beynəlxalq mübarizənin gücləndirilməsinə xidmət edir.

Azərbaycanın tarixindəki ən qanlı və faciəvi dövrlərdən biri olan 31 mart soyqırımı, ölkənin milli mübarizəsində və gələcəkdəki suverenlik uğrunda mübarizədə mühüm bir mərhələni təmsil edir. Bu hadisənin unudulmaması və dərinlən öyrənilməsi, milli birliyin və ölkə daxilindəki sabitliyin möhkəmləndirilməsi üçün vacibdir.

31 Mart 1918-ci il hadisələri, Azərbaycan tarixindəki ən qanlı və faciəli dövrlərdən biri olaraq, yalnız Azərbaycanlılar üçün deyil, bütün region üçün tarixi əhəmiyyət kəsb edir. Bu hadisələr, xüsusilə beynəlxalq münasibətlər və münacişələr, habelə milli yaddaşın formalaşmasında dərin izlər buraxmışdır. 31 Mart Soyqırımı, yalnız yerli hadisə olmaqla qalmamış, həm də dünya miqyasında diqqət çəkmiş və bu günə qədər beynəlxalq aləmdə müzakirə olunan bir mövzuya çevrilmişdir. Bu yazıda, 31 Mart Soyqırımının beynəlxalq təsiri və tanınması məsələləri geniş şəkildə ələ alınacaq.

31 Mart 1918-ci il soyqırımı, yalnız Azərbaycan və ermənilər arasında deyil, həm də müasir beynəlxalq münasibətlər və siyasi müstəqillik məsələləri ilə əlaqədar əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Bu hadisələr baş verdiyi vaxt, dünya birliyi, xüsusilə Birinci Dünya Müharibəsinin sonları və Rusiya İmperiyasının süqutunun ardından dəyişən geosiyasi vəziyyətlə üzləşmişdi. Buna görə də, həmin dövrün beynəlxalq ictimaiyyəti bu faciəni müxtəlif cəhətdən qiymətləndirmişdir.

İlk olaraq, 1918-ci ildəki soyqırımı hadisələrinə beynəlxalq münasibətlərdən olan reaksiyalar təbii ki, məhdud idi. Bu dövrdə müharibə və inqilablar səbəbindən Cənubi Qafqazda baş verən qırğınlara diqqət az idi. Lakin, həmin illərdə bir çox dövlətlər bu tip hadisələri birmənalı şəkildə tanımağa və qiymətləndirməyə cəsarət etmirdilər. Bunun əsas səbəbi, Cənubi Qafqazın geopolitik və strateji əhəmiyyəti və Rusiyanın hələ də həmin bölgəyə təsirinin olması idi. Həmçinin, erməni və bolşevik qüvvələrinin bu münacişədəki rolu, müharibənin sonlarına yaxın regional güc balanslarını dəyişdirmişdi. Bununla yanaşı, müharibənin sonunda bölgəyə daxil olan ingilis və digər dövlətlərin nümayəndələri, Azərbaycanın müstəqilliyinin qorunmasını təmin etmək və regional təsirləri nəzərə alaraq, bu hadisələri daha çox siyasi baxımdan qiymətləndirmişdilər.

Beynəlxalq ictimaiyyətin 31 Mart Soyqırımına reaksiyası, çox zaman təkrarlanmış zərurət və diplomatik həssaslıqla məhdudlaşmışdır. Həmçinin, dönəmin digər müharibə cəbhələrindəki hadisələr və Qərbin Şərqlə olan maraqları bu soyqırım hadisəsini beynəlxalq müstəvidə tam təhlil etməyə imkan verməmişdir.

31 Mart Soyqırımının beynəlxalq siyasi mühitə təsiri, onun yalnız Azərbaycan xalqına deyil, həm də Cənubi Qafqaz və Avrasiyanın digər xalqlarına olan təsiri ilə əhəmiyyətlidir. Soyqırımı nəticəsində yaranan etnik qarşıdurmalar və sosial zərbələr, həmin dövrün siyasi məsələləri ilə bağlı ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu.

Soyqırımın beynəlxalq siyasətə təsirini daha dərinlən başa düşmək üçün, Cənubi Qafqazın müstəqillik uğrunda mübarizəsini və müxtəlif dövlətlərin bu mübarizəyə olan reaksiyalarını nəzərdən keçirmək lazımdır. 31 Mart hadisələrindən sonra, Azərbaycan xalqı öz müstəqilliyini əldə etmək və Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etmək məqsədi ilə mübarizəyə başladı. Bu, həm də beynəlxalq aləmdə Azərbaycanın öz müstəqil dövlətini tanıması ilə bağlı əlavə təzyiqlər və diplomatik münasibətlərə səbəb oldu.

İngiltərənin və Rusiyanın bu hadisələrə yanaşması, həmin dövrün geopolitik maraqları və regional təsirlərinə əsaslanırdı. İngiltərə, müharibənin sonunda Bakı və digər neftlə zəngin bölgələri öz təsiri altına almaq istəyirdi, Rusiyanın bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsindən sonra bu istiqamətdəki diplomatik maneələri azaltmağa çalışırdı. Buna görə də, beynəlxalq aləm, xüsusilə bu ölkələr, 31 Mart hadisələrinin təhlilini daha çox siyasi və strateji baxımdan qiymətləndirdilər.

Soyqırımı, həmçinin erməni və Azərbaycanlılar arasında uzunmüddətli etnik qarşıdurmanın təməlini qoymuş, həmin dövrün etnik məsələlərində, regiondakı digər dövlətlərə qarşı regional güc mübarizəsinin bir vasitəsi kimi qəbul edilmişdir.

31 Mart Soyqırımının beynəlxalq aləmdə tanınması məsələsi, çox uzun bir dövr ərzində mübahisəli olmuşdur. Həm yerli, həm də beynəlxalq səviyyədə bu hadisənin tanınması, Azərbaycanın müstəqillik mübarizəsinin bir hissəsi kimi, həm də etnik təmizləmə və soyqırımı məsələlərində daha geniş bir kontekstdə müzakirə olunmuşdur. Beynəlxalq hüquq və insan haqları sahəsində baş verən müzakirələr, xüsusən də XX əsrin ortalarından etibarən, soyqırımların tanınması ilə bağlı məsələlərin gündəmə gəlməsinə səbəb olmuşdur.

Beynəlxalq təşkilatlar və dövlətlər, 31 Mart Soyqırımını əvvəlcə müəyyən səbəblərlə tanımamağa çalışsalar da, sonralar bəzi dövlətlər, xüsusilə Azərbaycan və Türkiyə, bu soyqırımın beynəlxalq müstəvidə tanınması üçün ardıcıl olaraq diplomatik təşəbbüslər göstərdilər. 2000-ci illərin əvvəlindən etibarən, müxtəlif beynəlxalq təşkilatlar və parlamentlər, 31 Mart Soyqırımını tanıyan qərarlar qəbul etməyə başladılar.

Azərbaycanın Beynəlxalq Təşəbbüsləri: 1990-cı illərdə Azərbaycanın müstəqilliyini bərpa etməsi və beynəlxalq aləmdə yerini möhkəmlətməsi ilə yanaşı, 31 Mart Soyqırımının tanınması da prioritet məsələlərdən birinə çevrildi. 2000-ci illərdə, Azərbaycanın milli hökuməti və parlamenti, müxtəlif beynəlxalq təşkilatlara, xüsusilə BMT, Avropa Şurası və digər beynəlxalq qurumlara müraciətlər edərək, 31 Mart Soyqırımının tanınmasını tələb etmişdir. 2007-ci ildə Azərbaycanın Milli Məclisi, 31 Mart Soyqırımının rəsmi olaraq qurbanlarını anmaq məqsədilə qanun qəbul etdi. Bu qanun, Azərbaycan xalqının təcrübəsinin beynəlxalq aləmdə qəbul edilməsi istiqamətində atılmış mühüm bir addım idi.

Beynəlxalq aləmdə 31 Mart Soyqırımının tanınmasının qarşısında bir neçə əngəl və maneə mövcuddur. Ən böyük maneələrdən biri, **diplomatik maraqlar və regional geosiyasi vəziyyətlərdir**. Həmin dövrdə, Cənubi Qafqazda baş verən hadisələrə müxtəlif ölkələrin, xüsusilə Rusiyanın və Türkiyənin münasibətləri, bu soyqırımın beynəlxalq miqyasda tanınmasına mane olmuşdur. Bəzi ölkələr bu hadisəyə qarşı diplomatik ehtiyatla yanaşmış və özlərinin bölgə ilə bağlı maraqlarını qorumağa çalışmışlar.

Digər maneə isə, **erməni və Azərbaycanlıların arasındakı münasibətlərin** tarixi və etnik münaqişələrə əsaslanmasıdır. Bu münaqişələr, soyqırımı məsələsinin həm yerli, həm də beynəlxalq miqyasda daha da mürəkkəbləşməsinə səbəb olmuşdur. Soyqırımı məsələsindəki

tərəfdaşların öz maraqlarını güdmələri, məsələnin beynəlxalq aləmdə tam tanınmasına maneə olmuşdur.

31 Mart Soyqırımı, yalnız Azərbaycan tarixində deyil, eyni zamanda beynəlxalq siyasi mühitdə və etnik qarşıdurmaların təhlilində mühüm bir yer tutur. Bu hadisə, həm Azərbaycan xalqının müstəqillik mübarizəsini, həm də regional güc mübarizələrinin necə davam etdiyini göstərir. Soyqırımının beynəlxalq aləmdə tanınması, diplomatik təşəbbüslərin nəticəsi olaraq, hələ də davam edən bir prosesdir. Bununla yanaşı, 31 Mart Soyqırımının beynəlxalq aləmdə daha geniş şəkildə tanınması, həm də gələcəkdə oxşar hadisələrin qarşısını almaq və insan hüquqlarının qorunması istiqamətində mühüm bir addım ola bilər.

Ədəbiyyat

1. Məmmədov H. (2009). *Azərbaycan tarixi: 1918-ci ilin faciəvi hadisələri*. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı.
2. Qarayev T. (2013). *Azərbaycan və ermənilər arasında tarixi qarşıdurmalar: 31 mart soyqırımı*. Bakı: Elm və İnnovasiya Nəşriyyatı.
3. Əfəndiyev A. (2011). *31 mart soyqırımı: Tarixi və siyasi kontekstdə*. Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası.
4. Rəsulzadə M. (1994). *Azərbaycan Cümhuriyyətinin qurulması və 31 Mart hadisələri*. Bakı: Azərbaycan Cümhuriyyəti Arxivləri.
5. Əliyev E. (2015). *Bolşeviklərin təsiri və Cənubi Qafqazda münaqişələr: 31 Mart soyqırımının əks-sədası*. Bakı: Nizami Nəşriyyatı.
6. Stepanian N. (2002). *Ermənistan və Azərbaycan arasındakı etnik qarşıdurmaların tarixçəsi*. Yerevan: Ermənistan Elmi Nəşriyyatı.
7. Əsədov F. (2007). *31 mart soyqırımı və Azərbaycanın müstəqillik mübarizəsi*. Bakı: Elm və Təhsil Nəşriyyatı.
8. Bayramov T. (2016). *Cənubi Qafqazın geopolitikası və 1918-ci il soyqırımları: Mənbə və nəticələr*. Bakı: İqtisadiyyat və Sosial Araşdırmalar İnstitutu.
9. Vəliyev A. (2005). *31 mart hadisələrinin diplomatik aspektləri: Xarici siyasət və beynəlxalq münasibətlər*. Bakı: Beynəlxalq Araşdırmalar Mərkəzi.
10. Akıncı S. (2012). *1918-ci ilin müharibələri və soyqırımı: Erməni terroru və bolşeviklərin rolu*. İstanbul: Akademik Nəşriyyat.

MARCH 31 IN THE HISTORY OF AZERBAIJAN: THE MARCH 31 GENOCIDE AND ITS SIGNIFICANCE

Sadikhova Shafa Shirzad kzy
Summary

March 31, 1918, is a significant day in the history of Azerbaijan, as it marks the tragic events of the March Genocide. This genocide was a devastating act carried out by Armenian forces, with the support of Bolshevik troops, against the Azerbaijani population. The event was rooted in the ethnic and political conflicts that arose following the Bolshevik Revolution and the desire of Armenians to create a "Greater Armenia," which clashed with Azerbaijan's national aspirations. On this day, mass killings, pillaging, and destruction occurred in Baku and other Azerbaijani cities, leading to the deaths of thousands of Azerbaijanis and the displacement of many more. The March Genocide deeply impacted Azerbaijan's socio-political landscape, strengthening the country's resolve for independence. It also intensified ethnic animosities, laying the groundwork for further conflicts. Ultimately, the event became

a symbol of Azerbaijan's national struggle and led to the declaration of the Azerbaijan Democratic Republic in May 1918.

31 МАРТА В ИСТОРИИ АЗЕРБАЙДЖАНА: ГЕНОЦИД 31 МАРТА И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ

Садыхова Шафа Ширзад кызы
Резюме

31 марта 1918 года – важная дата в истории Азербайджана, так как она отмечает трагические события мартовского геноцида. Этот геноцид был жестоким актом, совершённым армянскими силами при поддержке большевиков против азербайджанского населения. Он стал результатом этнических и политических конфликтов, возникших после Октябрьской революции, а также стремления армян создать "Великое Армению", что противоречило национальным устремлениям Азербайджана. В этот день в Баку и других азербайджанских городах начались массовые убийства, грабежи и разрушения, в результате которых погибли тысячи азербайджанцев, а многие были вынуждены покинуть свои дома. Мартовский геноцид сильно повлиял на социально-политическую ситуацию в Азербайджане, укрепив стремление к независимости. Он также усилил этническую рознь, что привело к дальнейшим конфликтам. В конечном итоге это событие стало символом национальной борьбы Азербайджана и способствовало провозглашению Азербайджанской Демократической Республики в мае 1918 года.

Rəyçi: GDU, dosent Hüseyn Bəxtiyarlı
Daxil olma tarixi 05 may 2025-ci il